

*Ю.І.Опанасюк,
кандидат економічних наук,
докторант НПУ імені М.П.Драгоманова*

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОГРЕС ЯК НОВИЙ ТИП СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У сучасній літературі терміном «прогрес» позначають такий розвиток суспільства, який сприяє появі нового якісного соціального стану. Це – процес безперервного становлення і розвитку людської сутності, котра постає як неухильне вдосконалення самої життєдіяльності, здібностей людей щодо забезпечення необхідних умов існування. На сьогодні критерієм суспільного прогресу є кількісний та якісний розвиток продуктивних сил в єдності з виробничими відносинами. Корені суспільного прогресу необхідно шукати в матеріальному житті суспільства. Однією з характерних особливостей цього прогресу є його тісний зв'язок з глобальними проблемами. Без врахування цього зв'язку, впливу глобальних проблем на історичний процес неможливо зрозуміти зміст і напрям розвитку суспільства.

Розглянемо інноваційний прогрес як новий тип розвитку сучасного трансформаційного суспільства, що є вкрай важливою проблемою сьогодення.

Розвиток як філософська категорія – це закономірні якісні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, що характеризуються як незворотні й спрямовані [1, 492]. Цей процес є імманентний (лат. *immanens* – властивий, притаманний): перехід від нижчого до вищого виникає тому, що в нижчому в прихованому вигляді міститься тенденція, яка приводить до вищого, а вище є розвитком нижчого.

Будь-який окремих процес розвитку має початок і кінець, причому вже на початку в тенденції міститься завершеність розвитку. Такий процес називається циклом (грец. – «коло»). Поняття циклу розглядається як сукупність явищ, процесів, робіт, які створюють певну завершеність розвитку протягом певного відрізка часу (наприклад, виробничий цикл – повне коло робіт, виконання яких дає готову продукцію).

Інноваційний цикл – коло інноваційних процесів, новин, впроваджень, які реалізуються в системі певного технологічного укладу, забезпечуючи прогресивний розвиток суспільства. Завершеність одного циклу кладе початок новому, в якому можуть повторюватись деякі особливості першого (для розвитку характерна спіралеподібна форма).

Інноваційна спіраль – це крива, котра робить постійно збільшувани витки від якоїсь первісної точки (десь на зорі людства). Вона розкручується, не спиняючись і рухається тільки вперед. Вже в ХХІ ст. спіраль підводить розвинені країни до віртуальної (лат. *virtualis* – можливий, такий, що може проявитись за певних умов) економіки, про яку ще мало відомо.

Отже, всі процеси у світі, зокрема й економічні, підпорядковуються основним законам розвитку, діалектики як найбільш загальним законам, що стосуються будь-якого руху, будь-якого розвитку в усьому розмаїтті його форм і в усій їх суперечності.

Серед цих законів важливо виокремити закон переходу кількості в якість. Він нерозривно пов'язаний з іншими двома основними законами: єдності і боротьби протилежностей, який відображає виток розвитку, і законом заперечення, який відображає результат саморозвитку матерії.

За законом переходу кількості в якість, процес розвитку відбувається ступінчасто, як послідовне сходження з нижчого ступеня до вищого. Кожний такий ступінь характеризується своєю якісною визначеністю, яка виявляється явно і різко. Кількісні зміни відбуваються повільно і приховано. Спочатку вони не зачіпають якості, притаманної даному ступеню, але здатні накопичуватись, досягати несподіваної межі, коли вже не в змозі обмежуватись попередньою якістю. Тому перехід кількості в іншу якість відбувається стрибкоподібно. Це означає, що кількісні зміни себе вичерпали, тобто досягли своєї межі і починається новий цикл розвитку.

Циклічне повторення, наприклад, у виробництві знярядь праці не слід розуміти як механічне повторення одних і тих самих стадій. Цей процес постійно несе в собі нові риси, тенденції змін якісних показників. Усі види нових знярядь праці походять від попередніх, під час створення нових використовується все краще, що було досягнуто раніше.

Закон заперечення припускає заміну виробництва старих виробів новими, сучасними і якісними. Він яскраво виявляється в розвитку

електронно-обчислювальної техніки, коли перехід від одного покоління ЕОМ до іншого відбувається запереченням елементної бази попереднього покоління зі збереженням основних принципів роботи ЕОМ.

Закон єдності і боротьби протилежностей – це взаємодія між позитивним і негативним, наприклад науково-технічного прогресу з будь-яким явищем дійсності. Боротьба цих протилежностей і є процесом розвитку, зростання суперечностей робить їх головною рушійною силою розвитку. У світі природи розвиток не підлягає оцінюванню, оскільки існує об'єктивно.

«У суспільно-економічному житті ми оперуємо певною системою цінностей, за допомогою яких можна визначити напрями і характер розвитку» [2, 12]. Існують два шляхи розвитку: еволюційний і біфуркаційний. Вони реалізуються у формах прогресу, регресу, революцій, стагнацій, криз, рівноваги.

Еволюційний шлях розвитку, який називають неперервним, стабільним, стійким, адаптаційним, характеризується відсутністю стрибків і розривів, тобто здійснюється послідовно внаслідок поступового формування та закріплення необхідних соціально-економічних чинників без цілеспрямованого втручання людини. Він виявляється в поступовому накопиченні у виробництві техніки, що постійно вдосконалюється протягом існування технологічного устрою і базується на використанні певних науково-технічних досягнень, на застосуванні виробничо-технологічних методів (наприклад, у сільському господарстві, будівництві, видобувних галузях). Цей шлях розвитку характеризується як переважно екстенсивний, що ґрунтується на кількісному накопиченні певних виробничих чинників (засобів виробництва і матеріальних ресурсів) на попередній технічній базі. Йому відповідає традиційна технологія економічної ефективності капітальних вкладів, що забезпечує вибір виробничо-технічного рішення з альтернативних варіантів.

Біфуркація – це «миттєвий перехід до якісно нового стану (закон переходу кількості в якість), тобто революційний тип розвитку, що характеризується нестійкістю, нестабільністю, технологічними проривами, винаходами, науковими відкриттями, які функціонують за новими принципами. Якщо біфуркаційний тип розвитку охоплює не одну якусь галузь науки чи техніки, а всю їх сукупність, тоді мова йде про науково-технічну революцію. Технічні революції характерні для всієї історії розвитку людства» [3, 129].

О.Даций, М.Гаман, Н.Даций зазначають, що «з огляду на різноманітний і системний вплив інновацій на економіку, варто підкреслити, що змінюється сама ідея розвитку, що на сучасному етапі прямо узгоджується з постійним відновленням та вдосконаленням. Реалізація основної мети економіки – збільшення добробуту – в умовах інноваційної моделі розвитку пов'язується з розширеним використанням нових знань для продукування інновацій. Саме масштабність і ефективність інноваційних процесів, з одного боку, і забезпеченість новими знаннями, з іншого, визначають рівень добробуту будь-яких націй, їх здатність до прогресу» [4, 20].

Отже, інновації виступають каталізаторами прогресу, а інколи і його складовими.

У сучасній теорії існують різноманітні підходи до класифікації інновацій, але найпоширенішими, на нашу думку, є два:

статичний, за якого інновація виступає як «інновація – продукт» [5, 120], як результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки (продукції), технології, нового методу, впроваджених на ринку;

динамічний, за якого інновація виступає як «інновація – процес», що спонукає до появи чогось нового, а в динаміці розглядається як впровадження нових виробів, технологій, принципів замість існуючих: «інновація – це генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг», зазначає М.І.Кісіль [6, 83].

Саме тому доцільно навести деякі з термінів, що розглядаються як зі статичного, так і з динамічного підходів. Так, на думку Д.І.Кокуріна, інновація є «результат діяльності з оновлення, перетворення попередньої діяльності, що приводить до заміни одних елементів іншими або доповнення вже наявних новими» [7, 10].

А.С.Кулагін переконаний, що «інновація – нова або поліпшена продукція (товар, робота, послуга), спосіб (технологія) її виробництва або застосування, нововведення або вдосконалення у сфері організації та (або) економіки виробництва, (або) реалізації продукції, що забезпечують економічну вигоду, що створюють умови для такої вигоди або поліпшують споживчі властивості продукції (товару, роботи, послуги)» [8, 58].

Д.М.Степаненко зводить інновацію до «нових або вдосконалених технологій, видів продукції або послуги, які створюються людьми, а також рішення виробничого, адміністративного, фінансового, юридичного, комерційного або іншого характеру, що мають результатом

їх впровадження і подальше практичне застосування» [9, 77].

У великому тлумачному словнику російської мови зазначено, що інновація – це «нововведення, «новація» («новшество») [10, 393], яке, на думку Е.А.Подольської, є процесом, тобто переходом певної системи з одного стану в інший. Перехід включає як ініційовані, так і контрольовані зміни [11, 29]. Схоже визначення інновації можна знайти і в навчальному посібнику Ю.П.Морозова «Інноваційний менеджмент». В ньому зазначено, що «інновація є процесом розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного і соціального потенціалу, що лежить в основі новації» [12, 17].

Інтегративно інновацію визначає і М.І.Лапін. На його думку, це – комплексний процес освіти, поширення і використання нового практичного засобу для повного або кращого задоволення вже відомої потреби; це процес змін, який пов'язаний із даним нововведенням у тому соціальному уречевленому середовищі, у якому здійснюється його життєвий цикл [13, 7].

Динамічний підхід до визначення інновації поділяє і західний дослідник інновації Б.Санто, який вважає, що «інновація – це такий суспільний, технічний, економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій» [14, 24].

Доцільно звернути увагу на визначення інновації, яке належить американському теоретику менеджменту Пітеру Друкеру, якого деякі сучасні науковці вважають засновником терміна «інновація». Як зазначає М.С.Дмитрієва, «у запропонованому Друкером варіанті дефініції інновації дістали своє відображення ті моменти, які роз'яснюють прихід інновації у значенні поняття, що найчастіше вживається, практично в усіх сферах життєдіяльності людини [15, 73]. До того ж позитивним є те, що на практиці терміном «інновація» зазвичай позначають не звичайні нововведення, а такі, які, в певному розумінні, є проривними, такими, що відкривають нові можливості.

Перш за все П.Друкер розуміє інновацію не просто як разове, чергове нововведення. Для нього інноваційна діяльність – «добре організована, раціональна, систематична робота» [16, 67]. Такий підхід дозволяє застосовувати термін «інновація» не лише до нової техніки, а й до, практично, будь-якої іншої сфери людської діяльності (управління, освіти, науки, медицині, військовій справі і т.д.).

Сучасний науковець О.Богданова визначає інновацію як «процес

реалізації нової ідеї у будь-якій сфері життя і діяльності людини, яка здатна до задоволення потреби на ринку і приносить економічний ефект» [17, 6].

Ознайомившись з багатьма підходами до визначення самого поняття «інновація», можна висновити, що кожен автор висвітлює в терміні «інновація» своє бачення і розуміння цього явища, тому кожне з наведених тлумачень є правильним та необхідним для розуміння і використання терміна «інновація». Це дало можливість запропонувати власне визначення поняття «інновація»: це – «винахід» (ідея), який (яка) під час розробки, створення або впровадження у виробництво, побут та інші сфери діяльності може перетворитися в нову (вдосконалену) продукцію, технологію чи процес або просто залишатися ідеєю. Але все це ще є «нововведенням», і значення «інновації» воно набуває лише тоді, коли приносить комерційну вигоду. Інакше кажучи, «інновація» – це результат комерціалізації нововведення (з іншого боку, це – процес від розробки винаходу до його комерційного освоєння на ринку).

За міжнародними стандартами, інновація – це остаточний результат інноваційної діяльності, що дістав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг [18, 54].

Інноваційний тип розвитку характеризується створенням і використанням інформаційних ресурсів для виробництва нових продуктів (засобів виробництва і предметів споживання), розробки нових і вдосконалення існуючих технологій, методів організації та управління, способів надання послуг у соціальній сфері. Інноваційний розвиток являє собою неперервний процес якісних змін у структурі виробництва і соціальної сфери завдяки створенню, застосуванню й поширенню нових знань, машин, технологій, матеріалів, видів енергії, форм і методів організації й управління, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників, здійсненого з метою досягнення економічної ефективності виробництва і підвищення рівня та якості життя населення. З огляду на дане визначення стає зрозумілим, що інновація є основою та рушійною силою прогресу. Як підкреслює Ю.Бажал, «це не просто нововведення, а нова виробнича функція. Це зміна технології виробництва, яка має історичне значення і є необхідною умовою соціально-економічного розвитку, що

здійснюється на засадах науково-технологічного прогресу. Інновація становить стрибок від старої виробничої функції до нової» [19, 10]. Це «комплекс заходів, спрямованих на впровадження в економіку наукових знань, нової техніки, технологій, винаходів тощо» [20, 400].

Тож у суспільстві, що ґрунтується на знаннях, базою будь-якого виду діяльності стають науково-технологічні досягнення, результати фундаментальних і прикладних досліджень, винахідницької діяльності, дослідно-конструкторських розроблень. Тому багато розвинених країн створили економічні системи, орієнтовані на здобування нових знань та активне використання їх у виробничій діяльності, зробили інноваційний сектор економіки двигуном свого економічного піднесення. Нині в них здійснюється перехід від високих технологій (high-tech), що набули значення рушійних сил у сфері промисловості, бізнесу, сільського господарства, до технології (highIme) розвитку, використання її, ефективного управління можливостями людини і суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Фролова И.Т.* Философский словарь. – М. : Политиздат, 1987. – 592 с.
2. *Богашко О.Л.* Економічний зміст поняття «інновація» у науці, техніці, технологіях та організаціях // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Вип.3. – С.11–15.
3. *Прядко І.В.* Інновації як інструмент регіонального розвитку // Комуніальне господарство міст: Наук.-техн. збірник. – К., 2013. – Вип. 108. – С. 127–135.
4. *Дацій О.І.* Інноваційна модель розвитку економіки України в умовах глобалізації. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 368 с.
5. *Безчасний Л.К.* Інноваційна складова економічного розвитку. – К. : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – 2000. – 261 с.
6. *Кісіль М.І.* Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України // Економіка АПК. – 2003. – №7. – С. 82–87.
7. *Кокурин Д.И.* Инновационная деятельность. – М. : Экзамен, 2001. – 576 с.
8. *Кулагин А.С.* Немного о термине «инновация» // Инновации. – 2004. – №7. – С.56–59.
9. *Степаненко Д.М.* Классификация инноваций и ее стандартизация: научное издание // Инновации: Наука, производство, рынок: Журн. об инновационной деятельности. – 2004. – №7. – С.77–79.
10. *Кузнецов С.А.* Большой толковый словарь русского языка. – СПб. :

- Норинг, 1998. – 1536 с.
11. *Долматов А.В.* Основы развивающего образования: Теория, методы, технологии креативной педагогики. – СПб. : ВУС, 1998. – 196 с.
 12. *Морозов Ю.П.* Инновационный менеджмент: Учеб.пособие для вузов. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 471 с.
 13. *Латин Н.И.* Актуальные проблемы исследования нововведений в организационных системах. – М. : ВНИИСИ, 1980. – 114 с.
 14. *Санто Б.* Инновация как средство экономического развития. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.
 15. *Дмитриева М.С.* Анализ концепций развития науки в свете теории самоорганизующихся систем // Синергетика в науке и наука языком синергетики: Сборник статей. – Одесса: Астропринт, 2005. – С.75–88.
 16. *Друкер П.* Задачи менеджмента в XXI в. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2006. – 235 с.
 17. *Богданова О.* Інноваційна діяльність: проблеми та становлення // Регіональні становлення. – 2002. – №1. – С.126–127.
 18. Статистика науки и инноваций: Краткий терминологический словарь. – М. : ЦИСН, 1996. – 579 с.
 19. *Бажал Ю.М.* Економічна теорія технологічних змін: навч. посіб. – К. : Заповіт, 1996. – 240 с.
 20. *Бусел В.Т.* Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.

Опанасюк Ю.І. Інноваційний прогрес як новий тип суспільного розвитку.

Прогресивний розвиток суспільства – одна з його особливих характеристик. Притаманна прогресу інноваційність є такою специфічною ознакою, яка окреслює в ньому реалізацію нових ідей у різних сферах життя і діяльності людини. Тому інновацію часто сприймають як втілений у формі чогось нового остаточний результат інноваційної діяльності. Але вона одночасно є й своєрідним каталізатором суспільного прогресу, якому притаманні не тільки закономірні якісні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, але й інноваційні процеси, цикли, спіралі тощо. Інноваційний розвиток характеризується створенням і використанням інформаційних ресурсів для виробництва нових знань, продуктів та технологій, методів організації і управління, способів надання послуг, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників. Усе це дозволяє дійти висновку про те, що інновація є підґрунтям і рушійною силою прогресу, а власне інноваційний прогрес – новим типом суспільного розвитку.

Ключові поняття: людина, суспільство, культура, розвиток, прогрес, інноваційний прогрес.

Опанасюк Ю.И. Инновационный прогресс как новый тип общественного развития.

Прогрессивное развитие общества – одна из его особых характеристик. Присущая прогрессу инновационность является таким специфическим признаком, который определяет в нем реализацию новых идей в различных сферах жизни и деятельности человека. Поэтому инновация часто воспринимается как воплощенный в форме чего-то нового окончательный результат инновационной деятельности. Но она одновременно является и своеобразным катализатором общественного прогресса, которому присущи не только закономерные качественные изменения материальных и идеальных объектов, но и инновационные процессы, циклы, спирали и тому подобное. Инновационное развитие характеризуется созданием и использованием информационных ресурсов для производства новых знаний, продуктов и технологий, методов организации и управления, способов предоставления услуг, повышения уровня образования и квалификации работников. Все это позволяет сделать вывод о том, что инновация является основой и движущей силой прогресса, а собственно инновационный прогресс – новым типом общественного развития.

Ключевые понятия: человек, общество, культура, развитие, прогресс, инновационный прогресс.

Opanasyuk Y.I. Innovative progress as a new type of social development.

Progressive development of society is one of the special characteristics of its growth. Inherent in its progress innovation is such a specific feature that outlines in it implementation of new ideas in different spheres of human life and activity. Thus innovation is often seen as embodied in the form of something new final outcome of innovation. But at the same time it is also a somewhat catalyst for social progress, in which inherent not only unique natural quality changes of material and ideal objects, but also innovation processes, cycles, spirals and so on. Innovative development is characterized by the creation and use of information resources for the production of new knowledge, products and technologies, methods of organization and management, ways of providing services, improving level of education and qualifications of workers. All this allows to conclude that innovation is the foundation and driving force of progress and actual innovative progress is a new type of social development.

Key words: human, society, culture, development, progress, innovative progress.